

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

MANEVİYAT ÜZERİNE ETÜTLER

RABI LORD JONATHAN SACKS'İN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Matot-Mase:

İnsan Haklarının Karmaşıklığı

Bamidbar kitabı, doğrusunu söylemek gerekirse çok tuhaf bir şekilde sonlanmaktadır. Daha önce Pinehas *peraşasında*, Tselofhad'ın beş kızının adalet ve insan haklarına¹ dayanan bir iddiayla Moşe'ye başvurmalarını okumuştuk. Babaları Tselofhad, ardında hiç oğul bırakmadan ölmüştü. Miras – bu örnekte Ülkede bir pay – erkek soy yoluyla aktarılır, ama burada bir erkek soy yoktu. Şüphesiz, babalarının kendi payına hakkı vardı ve kızlar da onun tek varisleriydi. Hakaniyetin bir gereği olarak o payın kendilerine verilmesi gerekiyordu:

“Neden babamızın ismi sırf hiç oğlu olmadığı için ailesinin içinden kaybolsun? Bize babamızın kardeşlerinin arasında ülkeden bir pay verin.”
(Bamidbar 27:4)

Moşe bu gibi bir durum için hiçbir talimat almamıştı; bu nedenle doğrudan Tanrı'ya sordu. Tanrı, kadınların lehine karar verdi. “Tselofhad'ın kızları, dediklerinde haklılar. Onlara mutlaka, babalarının kardeşleri arasında ülkede bir miras payı vermelisiniz. Babalarının payını onlara aktarın.” (Bamidbar 27:7) Tanrı bunun ardından, miras aktarımına dair başka talimatlar vererek devam etmiş ve anlatım bunun ardından başka konulara geçmiştir.

Ve ancak şimdi, tam da kitabın en sonunda, Tora, doğrudan o davadan doğan başka bir olayı anlatmaktadır. Tselofhad'ın kabilesi olan, Yosef'in oğlu Menaşe'nin liderleri gelip bir şikâyetle bulunaktadırlar: Eğer toprak Tselofhad'ın kızlarına geçerse ve bu kızlar başka bir kabileye mensup erkeklerle evlenirlerse, bu toprak sonunda kocalarına ve dolayısıyla kocalarının kabilelerine geçecektir. Bu durumda, başta Menaşe kabilesine bahşedilmiş olan toprağın bir kısmının, bu kabile tarafından ebediyen kaybedilme olasılığı söz konusudur.

Bir kez daha, Moşe davayı Tanrı'ya götürür ve Tanrı da basit bir çözüm sunar. Tselofhad'ın kızlarının ülkede hakları vardır, ama aynı hak kabilenin bütünü için de geçerlidir. Bu nedenle, kızlar, eğer ülkede pay almak istiyorlarsa, kendi kabilelerinden erkeklerle evlenmelidirler. Bu şekilde her iki talep de karşılanabilecektir. Kızlar ülkedeki haklarını kaybetmemişlerdir, ama eş seçme konusundaki özgürlükleri biraz kısıtlanmıştır.

Bu iki kısım birbiriyle yakından bağlantılıdır. Aynı terminolojiyi kullanmaktadırlar. Hem Tselofhad'ın kızları hem de kabilenin liderleri Moşe'ye “yaklaşmaktadırlar”. Her iki grup da potansiyel kayıplarını tarif etmek için aynı fiili kullanmaktadırlar: *yigara*, “eksilmek”, “yoksun kalmak”. Tanrı her iki davaya da aynı ifade tarzıyla cevap vermektedir: *ken... doverot/doverim*,

¹ “Haklar” sözcüğü burada tabii ki ilgili çağa uygun olmayan bir şekilde kullanılmaktadır. Çünkü bu kavram on yedinci yüzyıla kadar dünyaya gelmiş değildi. Yine de, kızların “Neden babamızın ismi... ailesinin içinden kaybolsun?” şeklindeki iddiaları ile ima edilen şeyin bu olduğu önermesinde bulunmak abes değildir.

“söyledikleri... yerinde”; “dediklerinde haklılar”.² Öyleyse bu iki anlatım metinde neden birbirinden ayrılmıştır? Bamidbar kitabı neden bu, görünüşte pek de etkileyici olmayan notla sona ermektedir? Ve acaba bunun bizim için herhangi bir güncel yanı var mıdır?

Bamidbar, bireylerle ilgili bir kitaptır. Bir nüfus sayımıyla başlar ve bu sayımın amacı, bize Bene Yisrael’in fiili sayısını bildirmekten çok, onların “başlarını kaldırmaktır”. Tora’nın kullandığı bu alışılmadık ifade tarzı, Tanrı bir nüfus sayımı yapılmasını emrettiği zaman, bunun hedefinin, her bir bireyin önemli olduğunu halka bildirmek olduğu fikrini iletmeyi amaçlar. Bamidbar kitabı bunun yanında bireylerin psikolojileri üzerine de odaklanır. Moşe’nin ümitsizliğini, Aaron ve Miryam’ın ona yönelik eleştirilerini, casusların olumlu bir raporla geri gelme cesaretinden yoksun olmalarını, Moşe’nin liderliğine meydan okuyan Korah tarafından kışkırtılan hoşnutsuzlar grubunu okuruz. Yeoşua ve Kalev, Eldad ve Medad, Datan ve Aviram, Zimri ve Pinehas, Balak ve Bilam ve başkaları hakkında anlatılanları görürüz. Bireylerin üzerine yapılan vurgu, Moşe’nin, kendisine bir halef tayin edilmesi için “Tüm bedenlerdeki ruhların Tanrı’sı *A-Şem*”e hitaben yaptığı duada (Bamidbar 24:16) doruk noktasına ulaşır – Hahamlarımız ve Raşi bu ifadeyi: “Her bireyle bir birey olarak ilgilenecek, insanlara kendi benzersizlikleri ve tekillikleri ile davranacak bir lider tayin et” şeklinde anlamışlardır.

Tselofhad’ın kızlarının iddialarının bağlamı da budur. Kızlar birer birey olarak haklarını talep etmektedirler. Üstelik bunda gayet haklıdırlar. Açıklama otoritelerinin birçoğunun işaret ettiği üzere, kadınların çölde geçen yıllar boyunca gösterdikleri davranış örnek nitelikteyken, erkekler için durum bunun tam tersiydi. Altın buzağı için gereken altın kadınlar değil, erkekler vermişlerdi. Casuslar birer erkekti: Keli Yakar’ın (Rabi Şelomo Efrayim Luntschitz, 1550-1619) ünlü bir açıklaması, Moşe’nin casus olarak kadınlar göndermiş olması halinde, bu kadın casusların olumlu bir raporla geri geleceklerini öne sürer.³ Tanrı, Tselofhad’ın kızlarının davasının haklılığını gördüğünden, onların birer birey olarak haklarını tasdik etmiştir.

² Bu iki kısım pekâlâ, karı-koca arasındaki bir anlaşmazlığın her iki tarafını dinleyen bir hahamla ilgili hikâyenin kaynağı olabilir. Haham hem kocayı hem de kadını dinler ve ikisine de “Haklısın” der. Hahamın buna tanık olan öğrencisi “Nasıl olur da her ikisi haklı olabilir?” diye sorunca haham cevap verir: “Sen de haklısın.”

³ Keli Yakar’ın Bamidbar 13:2 açıklaması.

Ancak toplum yalnızca bireylerin üzerine kurulmaz. Şofetim kitabının işaret ettiği üzere, bireycilik, kaosun diğer adıdır: “O günlerde Yisrael’de kral yoktu. Herkes kendi gözünde doğru olanı yapıyordu.” Bamidbar kitabı boyunca gördüğümüz, kabilelerin, Yahudi yaşamını organize eden başlıca etken olarak merkezi bir role sahip olduğu konusundaki ısrarın sebebi de budur. Bene Yisrael, kabileler halinde sayılmışlardır. Tora onların Mişkan’ın etrafındaki kamp konumlarını ve yolculuk yaparken hangi düzeni izleyeceklerini tam olarak belirtmektedir. Naso *peraşasında* Tora, her bir kabile liderinin Mişkan’ın ibadete açılışı vesilesiyle getirdiği armağanları, bunların hepsi birbirinin tıpatıp aynısı olmasına rağmen sıra dışı bir uzunlukla tekrar etmektedir. Kabileler, Yisrael’in bir toplum olarak sahip olduğu yapı içerisinde rastgele birer oluşum değildi. Siyasi yapısı, (başta on üç, şimdi elli) eyaletten oluşan bir federasyon olan Amerika Birleşik Devletleri gibi, Yisrael de (bir kral atanana kadar) bir kabileler federasyonuydu.

Kabile kavramının varlığı, özgür bir toplum için temel öneme sahiptir.⁴ Çağdaş İsrail Devleti, farklı etnik yapılardan oluşan çok geniş bir yelpaze niteliğindedir – Aşkenazi, Sefaradi; Doğu, Merkez ve Batı Avrupadan, İspanya ve Portekiz’den, Arap ülkelerinden, Rusya ve Etyopya’dan, Amerika, Güney Afrika, Avustralya ve diğer yerlerden gelmiş, bazıları Hasidik, bazıları “Yeşiviş”, kimisi “Modern”, kimisi de “Geleneksel” olan ve yine başkaları da seküler ve kültürel yönleri ağır basan Yahudilerdir.

Her birimiz, kısmen aile geçmişimize, kısmen meşgalemize, kısmen de bölge ve cemaate dayanan bir dizi kimliğe sahibiz. Bireyden büyük, ama devletten küçük olan bu “bağdaştırıcı yapılar”, bizim, karmaşık, canlı, yüz yüze etkileşim ve kimliklerimizi geliştirdiğimiz yerlerdir. Bunlar, aile, arkadaşlar, komşular ve meslektaşların etkinlik alanıdır ve kolektif anlamda sivil toplum olarak bilinen olguyu meydana getirirler. Güçlü bir sivil toplum, özgürlük için elzemdir.⁵

Bu nedenledir ki, bireysel hakların yanında, bir toplum, grup kimlikleri için de yer açmak zorundadır. Bunun aksinin klasik bir örneği, Fransız Devrimi’nin ardından meydana gelmiştir. 1789’da Fransa Ulusal Meclisi’ndeki münazara sırasında

⁴ Bu konuda yakın döneme ait bir çalışma için bkz. Sebastian Junger: *Tribes: On Homecoming and Belonging* [Kabile: *Yuvaya Dönüş ve Aidiyet Üzerine*], Fourth Estate, 2016.

⁵ Edmund Burke ve Alexis de Tocqueville tarafından en güçlü şekilde öne sürülen argüman budur.

Clermont-Tonnerre Kontu, ünlü deklarasyonunda bulunmuştu: “Bireyler olarak Yahudilere – her şey. Bir ulus olarak Yahudilere – hiçbir şey.” Şayet onlar kendilerini bir ulus olarak, yani cumhuriyet içinde ayrı bir alt grup olarak tanımlamakta ısrar ederlerse, demişti Kont, “onları sürmek zorunda kalırız”.

Başta bu, kulağa makul geliyordu. Yahudilere, yeni seküler ulus-devlet içinde sivil haklar tanınıyordu. Ancak gerçekte olan bunun tam tersiydi. Bu, Yahudilerin, kamusal alanda Yahudiler olarak kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalacakları anlamına geliyordu. Birey ile devlet arasında hiçbir şey duramazdı – ne dini ne de etnik kimlik. Dolayısıyla bir asır sonrasında Fransa’nın, Édouard Drumont’un fesat dolu *La France Juive*, 1886 kitabıyla başlayıp Dreyfüs davası ile zirveye ulaşarak, Avrupa antisemitizminin merkez üslerinden biri halinde gelmesi bir tesadüf değildi. Parisli güruhun “Mort aux Juifs” şeklindeki naralarını duyan Theodor Herzl, Yahudilerin, aksi yöndeki tüm protestolara rağmen, hâlâ Avrupa vatandaşları olarak kabul edilmediklerini idrak etmişti. Yahudiler kendilerini, kabileleri lağvettiğini öne süren bir Avrupa’da kabile olarak görülen bir grup konumunda bulmuşlardı. Avrupa emansipasyonu, bireysel hakları tanıyordu, ama kolektif hakları tanımıyordu.

Şempanzeler hakkındaki çalışmalarından bu yıl Korah *peraşası* hakkındaki *Covenant & Conversation* yazısında bahsetmiş olduğumuz primatolog Frans de Waal bu konuyu güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Çağdaş Batı kültürünün neredeyse bütünü, der de Waal, özerk, seçen bireyler fikri üzerine kuruludur. Ama biz bu değiliz. Biz, aileye, arkadaşlara, komşulara, müttefiklere, dindaşlarımıza ve bizimle aynı etnik kimliğe sahip insanlara karşı güçlü bağlantıları olan insanlarız. De Waal devam eder:

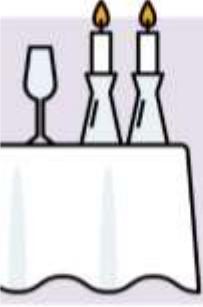
Münhasıran bireysel haklarla ilgilenen bir ahlak sistemi, ta en baştan beri mevcudiyetimizi işaretlemiş olan bağları, ihtiyaçları ve karşılıklı dayanışmaları göz ardı etme eğilimi gösterir. Bu, insanlar arasına mesafeler koyan, her bir şahsa evrende kendisine ait küçük bir köşe tayin eden soğuk bir ahlak sistemidir. Bir topluma dair böylesine bir karikatürün, mümtaz düşünürlerin aklına nasıl geldiği bir esrardır.⁶

İşte Tora’nın, Tselofhad’ın kızlarıyla ilgili konuyu ikiye ayırdığı zaman işaret ettiği nokta tam da budur. Pinehas *peraşası*ndaki ilk bölüm, bireysel haklarla, Tselofhad’ın kızlarının ülke içinde bir paya dair haklarıyla ilgilidir. Kitabın sonundaki ikinci bölüm ise grup haklarıyla, bu örnekte, Menaş kabilesinin kendi toprakları üzerindeki haklarıyla ilgilidir. Tora her ikisini de tasdik etmektedir, çünkü her ikisi de özgür bir toplum için gereklidir.

Günümüz Yahudi yaşamında çözülmesi neredeyse olanaksız görünen meselelerin birçoğu, Yahudilerin, özellikle de Batı’da, bireysel hakların, diğer tüm haklara göre üstün addedildiği bir kültüre alışmış olmaları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Seçtiğimiz şekilde yaşamak, seçtiğimiz şekilde ibadet etmek ve kendimizi seçtiğimiz şekilde tanımlamak konusunda özgür olmamız gerekir. Ancak sırf bireysel haklar üzerine kurulu olan bir kültür, aileleri, cemaatleri, gelenekleri, sadakatleri ve ortak saygı ve itidal kurallarını baltalayacaktır.

Bireyin değerine yaptığı muazzam vurguya rağmen, Yahudilik, çeşitli grupların mensupları olarak kimliklerimizi muhafaza eden ve koruyan kurumların değeri konusunda da ısrarlıdır. Bireyler olarak haklarımız vardır, ama kimliklerimize sahip olmamızı sağlayan şey, kabile mensubu olmamızdır. Her ikisine de saygı göstermek, hassas, zor ve gereklidir. Bamidbar kitabı, bize bunun nasıldığını göstererek sona ermektedir.

⁶ Frans de Waal, *Good Natured [İyi Huylu]*, Harvard University Press, 1996, s. 167.

Şabat Sofrasında

1. Hangi grup kimliklerine sahipsiniz?
2. Grup ve kabilelere bağlı olmak neden önemlidir?
3. Toplum içinde hem bireyin hem de grubun haklarına saygı göstermek zor mudur? Neden?

• Bu sorular, Rabi Sacks'ın bu haftaki Covenant & Conversation yazısının **Family Edition** versiyonundan alınmıştır. Nesilleri birbirine bağlayan, interaktif bir öğrenim için bu versiyonun bütününe şu bağlantıdan ulaşabilirsiniz: <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation-family-edition/matot/the-complexity-of-human-rights/>

Family Edition şimdi Türkçe!